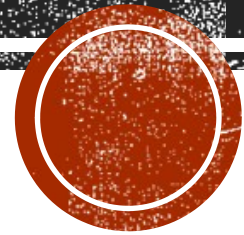

RAJO-VIGYAN (MENSTRUATION)

By:

Dr. Shikha Singh

MENSTRUAL CYCLE:

- **Period from beginning of a menstruation to the beginning of next menstruation is called menstrual cycle.**
- **Visible manifestation of cyclic physiological uterine bleeding due to shedding of endometrium is called menstruation.**
- **There are two types of cycle,**
 - Ovarian cycle**
 - Endometrial cycle**
- **Age of menarche: 11-15 yrs.**
- **Age of menopause: 45-50 yrs.**
- **Length of normal cycle: 21-35 days.**
- **Blood loss in each cycle: 20-80 ml.**

OVARIAN CYCLE:

▪ The development and maturation of a follicle, ovulation and formation of corpus luteum and its degeneration constitute an ovarian cycle. It occurs within 4 weeks,

1. Follicular phase: recruitment of groups of follicles.

Selection of dominant follicles and its development

2. Ovulation

3. Luteal phase: corpus luteum formation

Demise of corpus luteum

ENDOMETRIAL CYCLE:

- Endometrium is the lining epithelium of uterine cavity, the level of internal os. 2 zones: basal zone – about 1 mm.

Superficial functional zone – Influence of fluctuating cyclic ovarian hormones, oestrogen and progesterone. Changes divided into 4 stages:

1. Regenerative
2. Proliferative
3. Secretory
4. Menstruation

OVULATION:

- **Causes:**

1. **Endocrinal: LH surge**

FSH rise

2. **Stretching factors**

3. **Contraction of the micro muscles in theca externa and ovular stroma.**

HORMONAL STATUS:

- **FSH: Increases from menstruation. Decrease by 5th day of menstruation.**
- **LH: surge – 34-36 hrs. Before ovulation.
Peak – 10-16 hrs. Before ovulation.**
- **Oestradiol: peak -24-36 hrs. Before ovulation. (200pg./ml.)
Sustained for 48 hrs.**
- **Progesterone: peak – 8 days after LH peak.**

ऋतुचक्रः

- बाल्यावस्था: १६ वर्ष तक

“ अष्टवर्षा भवेत् गौरी नववर्षा तु रोहिणी।
दशवर्षा भवेत् अन्यथा अत ऊर्ध्व रजस्वला।।”

(पा०

स्मृति ७/६)

- मध्यमावस्था: १६-६०/७० वर्ष तक

युवती - १६-४० वर्ष

प्रौढावस्था - ४०-५० वर्ष

पूर्ववृद्धावस्था - ५०-५५ / ६० वर्ष

- वृद्धावस्था: >६०/७० वर्ष

■ ऋतुचक्र को ३ भाग में विभाजित किया गया है:

1. ऋतु काल - correlated with follicular phase and ovulatory phase. Kapha Pradhan Kala.
2. ऋतु व्यतीत काल - correlated with luteal phase. Pitta Pradhan.
3. रजः स्राव काल - correlated with menstruation. Vata Pradhan Kala.

रजोदर्शन/ रजोनिवृत्ति:

- “ रसादेव स्त्रिया रक्तं रजसंज्ञं प्रवर्तते।
तद्वर्षाद् द्वादशादूर्ध्वं याति पंचाशतः क्षयम्॥”

(सु० सू० १४/६)

रज का निर्माण :

“ मासेनोपचितं काले धमनीभ्यां तदार्तवम्।
ईषत्कृष्णं विवर्णं च वायुर्योनिमुखं नयेत्॥”

(सु० शा० ३/१०)

ऋतु कालः

- “ ऋतुस्तु दृष्टार्तवो द्वादशरात्रं भवति। षोडशरात्रमित्यन्ये ॥”

१/४०)

(अ० सं० शा०

ऋतुमती के लक्षणः

“ पीनप्रसन्नवदनां प्रक्लिन्नात्मुखद्विजाम् ।
नरकामां प्रियकथां स्रस्तकुक्ष्यक्षिमूर्धजाम् ॥
स्फुरद् भुजकुचश्रोणिनाभ्यूरुजघनस्फिचम् ।
हर्षोत्सुक्यपरां चापि विद्यादृतुमतीमिति ॥”

(सु० शा० ३/७,८)

शुद्ध रक्तः

- “ मासान्निच्छिदाहार्ति पंचरात्रानुबन्धि च ।
नैवाति बहुनात्यल्पमार्तवं शुद्धमादिशेत् ॥
गुंजाफलसवर्णं च पद्यालित्तसन्निभम् ।
इन्द्रगोपसंकांशमार्तवं शुद्धमादिशेत् ॥”

(च० चि० ३०/२२५)

- “ शशासृक्प्रतिमं यत् तु यद्वा लाक्षारसोपमम् ।
तदार्तवं प्रशंसन्ति यद् वासो न विरंजयेत् ॥”

(सु० शा० २/१७)

Thank you

